

Tab. č. 4 — Představa ideálního typu tendencí interakčního chování LEARY u studentů 5. ročníku FTVS UK (1992)

Kv. LEARY	Ženy		Muži		Celek		Legenda kvadrantů LEARY
	N	%	N	%	N	%	
1	6	28,6	4	12,5	10	18,9	silný 1 (vůdcovský, sympatizující)
2	—	—	—	—	—	—	důvěřivě kooperativní
3	—	—	—	—	—	—	rezervovaný
4	15	71,4	28	87,5	43	81,1	silný 2 (sebevědomý, trestající)
N	21		21		53		

při pedagogicko-psychologické přípravě studentů na učitelskou praxi. Funkci zpětnovazebné sebereflexe pro studenty plní naprosto spolehlivě.

Literatura:

- Kocourek, J.: Pedagogické dimenze sociální role učitele tělesné výchovy. Acta Universitatis Carolinae Gymnica, Vol. 23, 1987, č. 1
- Langová, M. — Kodým, M. a kol.: Psychologie činnosti a osobnosti učitele. Academia, Praha 1987

Ideální interpersonální chování učitele

Zdeněk Mlčák

Úvod

Základní osu institucionalizované výchovy a vzdělávání představuje bezesporu sociální interakce učitele a žáka, ve které učitel permanentně realizuje svou společensky významnou, osobnostně náročnou a svým charakterem mnohorozměrnou sociální roli. Děje se tak prostřednictvím různých forem interpersonálního chování, jehož primární funkcí je dosahování žádoucích pedagogických cílů, norem a standardů.

Interpersonální chování je možné v obecném smyslu definovat jako soubor registrovatelných, verbálně i nonverbálně vyjádřených, vědomě i nevědomě motivovaných projevů člověka vůči reálně existujícímu či ideálnímu subjektu. Ve své podstatě je soubor těchto projevů vždy výsledkem dynamického spolupůsobení vnějších situačních vlivů a vnitřních, relativně stálých, sociálně významných vlastností osobnosti.

Tento příspěvek je dílčím pokusem o řešení otázky ideální konfigurace sociálních rysů osobnosti učitelů, kteří se profesně angažují při výchově a vzdělávání učňovské mládeže.

Teoretická a metodologická východiska

Problematikou výzkumu ideálních vlastností osobnosti učitele z hlediska představ žáků se v zahraniční i domácí literatuře zabývala řada autorů (viz např. Aibauerová, 1954; Keilhacker, 1967; u nás např. Štefanovič, 1967; Benová, 1972 aj.), kteří se v této oblasti pokoušeli aplikovat normativní, analytické a typologické metodologické přístupy.

Volba psychometrického přístupu, který byl upřednostněn v této studii, se opírá o fakt, že výzkumy, provedené v posledních desetiletích v sociální psychologii i přes jisté názorové a terminologické diference vcelku konzistentně potvrzují, že obsahově i formálně pestrou škálu konkrétních interpersonálních projevů lze explikovat na bázi dimenzionální struktury osobnosti, která je v podstatě měřitelná specifickými diagnostickými prostředky (viz např. Kolaříková, 1981; Balcar, 1983; Smékal, 1985 aj.).

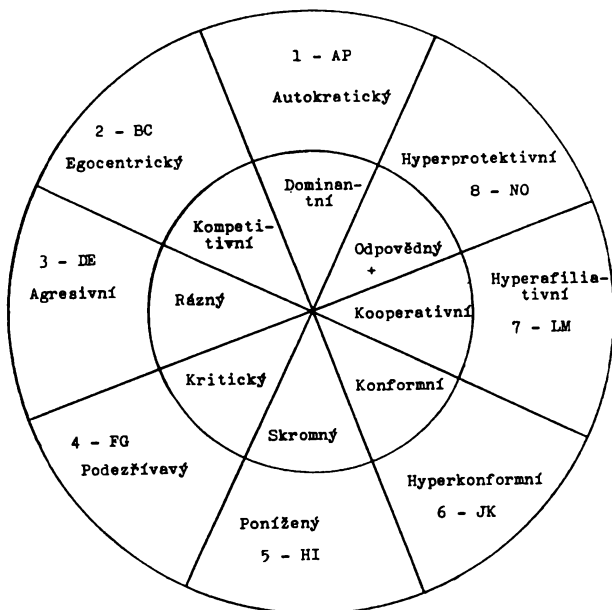
Mezi teoreticky nejpracovanější, empiricky odvozené a nejčastěji výzkumně využívané taxonomie sociálního chování patří Learyho systém interpersonální diagnózy (Leary, 1956; 1957). Základní funkcí všech variant sociálního chování je podle tohoto autora redukce úzkosti a uchování optimálního sebezpetí subjektu.

Varianty sociálního chování se v rámci uvedeného systému zobrazují prostřednictvím kruhového schématu, jehož vertikální a horizontální osu tvoří dvě základní bipolární dimenze: dominance–submise a hostilita–afiliace. Kruhové kontinuum sestává celkem z 16 bipolárních dimenzí, odrážejících a zobecňujících konkrétní interpersonální projevy osobnosti.

Vzhledem k potřebám srozumitelnější interpretace zjednodušil později Leary spolu s la Forgem a Suczekem kruhové kontinuum na 8 základních typů sociálního chování osobnosti (viz názorné schéma č. 1):

- 1) AP — typ dominantní až autokratický
- 2) BC — typ kompetitivní až egocentrický
- 3) DE — typ rázný až agresivní
- 4) FG — typ kritický až podezřívavý
- 5) HI — typ skromný až ponížený
- 6) JK — typ konformní až hyperkonformní
- 7) LM — typ kooperativní až hyperafiliativní
- 8) NO — typ odpovědný až hyperprotektivní

Schéma 1:

+ těžiště ideálních interpersonálních vlastností učitele

Intenzita specifických interpersonálních vlastností, které reprezentuje 8 diagnostických typů, je vyjádřena lineární vzdáleností a vzrůstá od středu kruhového schématu k jeho obvodu. Oktanty, které spolu sousedí, lze chápat jako obsahově příbuzné, neboť jejich interpersonální vlastnosti spolu pozitivně statisticky korelují, protilehlé oktanty je možné považovat za obsahově protikladné, neboť jejich interpersonální vlastnosti spolu statisticky korelují negativně.

Na základě teoretických postulátů byl výše uvedenými americkými autory zkonstruován Dotazník interpersonální diagnózy (ICL), který byl pro naše domácí potřeby adaptován Koženým a Ganickým (1876). Základem testu je seznam 128 odstupňovaných tvrzení, z nichž vždy 16 odpovídá 8 typům výše popsaného interpersonálního chování. Úkolem probandů je označit ty vlastnosti, které posuzovanou osobu nejvýstižněji charakterizují.

Výzkum

Výzkumné šetření se uskutečnilo v letech 1994–1995 ve Středním odborném učilišti technickém při a. s. Loana v Rožnově pod Radhoštěm, ve Středním odborném učilišti řemesel a služeb v Bohumíně a ve Středním odborném učilišti strojírenském v Ostravě. Celkem na výzkumu participovalo 368 žáků z 12 různých, převážně nematuritních učebních oborů. Z tohoto počtu bylo 179 děvčat a 189 chlapců, průměrný věk pokusných osob činil 15,9 let se směrodatnou odchylkou 1,56 roku.

Všem zúčastněným žákům byl v průběhu teoretické výuky standardním způsobem administrován Dotazník interpersonální diagnózy (ICL). Úvodní instrukce k testu však byla upravena tak, aby probandi posuzovali ty vlastnosti a projevy chování, které podle jejich názoru nejlépe charakterizují ideálního učitele. Pokusné osoby byly upozorněny, aby se pokud možno vyvarovaly posuzování některé konkrétní učitelské osoby, s níž se někdy v průběhu své školní kariéry reálně setkaly.

Vyhodnocením aplikovaného testu byla od všech probandů získána hrubá data pro každou z 8 diagnostických kategorií. Jejich aritmetické průměry (AR) a směrodatné odchylky (SD) uvádí následující tabulka:

	AP	BC	DE	FG	HI	JK	LM	NO
AR	8,55	7,35	6,42	3,73	5,10	7,63	9,94	8,48
SD	1,46	1,34	1,81	0,16	1,36	2,12	2,28	1,48

Aritmetické průměry (AR) hrubých skóre z tabulky byly pro větší názornost přeneseny v proporcionálním měřítku do kruhového schématu (viz schéma č. 2). Současně byly ze získaných aritmetických průměrů hrubých skóre 8 diagnostických typů podle testového manuálu vypočteny komponenty $DOM=6,58$ a $LOV=8,52$ a převedeny na tzv. T-skóre, tj. $DOM=54$ a $LOV=62$. Tímto způsobem bylo získáno vektorově vymezené těžiště ideálních interpersonálních vlastností fiktivního učitele, které se nacházejí ve vnitřním kruhu oktantu NO (viz schéma č. 1).

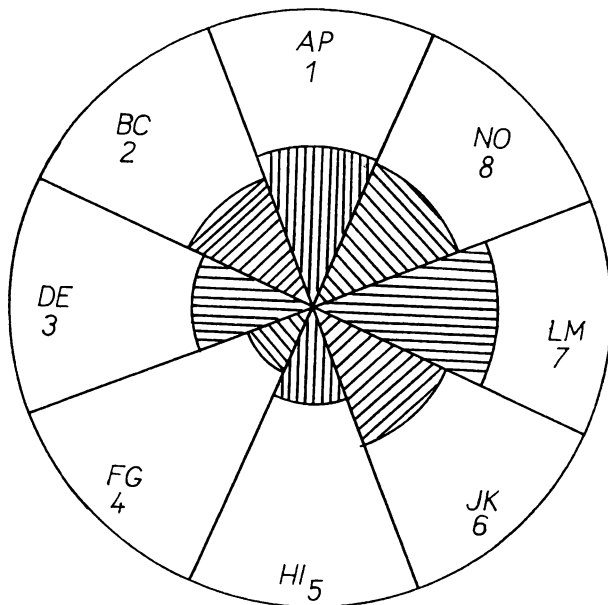
Aritmetické průměry a směrodatné odchylky v tabulce jsou uvedeny bez ohledu na pohlaví pokusných osob. Statistická analýza metodou t-testu neprokázala statistickou signifikanci rozdílů mezi průměry hrubých skóre pro 8 diagnostických typů, získaných u chlapců a děvčat.

Diskuse a interpretace výsledků

Výzkumná data indikují, že ideální interpersonální chování učitele souvisí s typem osobnosti, který Leary, La Forge a Suczek označují jako *odpovědná, protektivní osobnost*.

V českém manuálu k testu (Kožený, Ganický 1976) je protektivní osobnost charakterizována jako rozumná, ohleduplná, zralá, samostatná a silná osoba, vykazující odpovědné jednání. Osoba, která využívá své síly a sebevědomé nezávislosti přátelským, afiativním způsobem. Osoba, která se snaží být ostatním blízka, projevuje jim své sympatie a má tendenci je podporovat. Od ostatních očekává, že jimi bude percipována jako laskavá,

Schéma 2:

zodpovědná bytost, která vzbuzuje pocit zralosti a rodičovské síly a usiluje o naplnění idealizované role úspěšné konvenčnosti.

Protektivní rysy osobnosti jsou v adaptivní formě považovány za sociálně konstruktivní, blízké psychokulturnímu ideálu a obecně přitahují spíše ty, kteří mají sklon ke kooperativnímu a konformnímu chování. Je však třeba upozornit, že v maladaptivní, vystupňované formě, kdy se hyperprotektivní osoba bez ohledu na kontext sociální situace pokouší nutkavě vždy pomáhat ostatním, nepřiměřeným způsobem přejímat odpovědnost a rigidně se vyhýbat projevům pasivity a agrese, působí na své okolí jako karikatura normality. V případě učitele může jít o nežádoucí důsledek dlouhodobé profesionální deformace.

Skutečnost, že výzkumný vzorek žáků středních odborných učilišť v průměru preferuje protektivní typ učitele, implikuje otázku, jak velká část učitelské populace jejich ideální představy splňuje. Nelze také vyloučit, zda některé problémy ve vztazích mezi učiteli a žáky v těchto vzdělávacích zařízeních nesouvisí právě s percipovaným rozporem mezi reálným a ideálním chováním učitele, zejména přihlédneme-li k adolescentní přecitlivlosti

k rozporům obecně. V této souvislosti se nabízí úvaha, *nakolik jsou ideální interpersonální vlastnosti rozvíjeny v pregraduální přípravě pedagogů, zvláště když pomyslíme na nedostatečné využití možnosti psychologického sociálního tréninku na fakultách připravujících učitele.*

Vydeme-li z klasifikace interpersonálního chování (viz schémata č. 1 a 2), dosažené výsledky signalizují, že ideální učitel, jak si jej představuje výzkumný vzorek žáků středních odborných učilišť, by ve svém sociálním chování měl uplatňovat v adaptivní míře spíše rysy protektivní, dominantní, afliativní a konformní a naopak tlumit rysy chování kritického, agresivního či příliš skromného a podrobivého.

Závěr

Externí a interní validitu výzkumu poněkud snižuje skutečnost, že výzkumné výsledky byly získány na nedostatečně reprezentativním populačním vzorku a na základě jedné, byť multidimenzionální diagnostické metody. Širší generalizace výsledků mimo specifické podmínky učňovské mládeže naráží i na fakt, že představy ideálních vlastností učitele jsou závislé na věku žáků i na typu škol, jak konstatuje již Keilhacker (1967) a jak v našich domácích poměrech prokázala Benová (1972).

Literatura

- [1] Aibauer, R.: Die Lehrerpersönlichkeit in der Vorstellung des Schülers. Regensburg, 1954.
- [2] Balcar, K.: Úvod do studia psychologie osobnosti. SPN, Praha 1983.
- [3] Benová, M.: Ideál učitele. In: Fišer, J., Volný, J.: Osobnost učitele a učení. Sborník prací PF UK, Praha 1972, s. 53–87.
- [4] Keilhacker, M.: Der ideale Lehrer nach Auffassung der Schüler. In: Strunz, K. (hsg.): Pädagogische Psychologie für höhere Schulen. München-Basel 1967.
- [5] Kolaříková, O.: Problémy struktury osobnosti. Academia, Praha 1981.
- [6] Kožený, J., Ganický, P.: ICL, Dotazník interpersonální diagnózy. Psychodiagnostické a didaktické testy. Bratislava 1976.
- [7] Leary, T.: Multilevel measurement of interpersonal behavior: a manual for the use of the interpersonal system of personality. Psychological Consultation Service, Berkeley, California 1956.
- [8] Leary, T.: Interpersonal diagnosis of personality. The Ronald Press, New York 1957.
- [9] Smékal, V.: Přehled psychologie osobnosti. SPN, Praha 1985.
- [10] Štefanovič, J.: Psychológia vzťahu medzi učiteľom a žiakom. Bratislava 1967